

ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА

УДК 376-056.36

Ю.Ю. Бугера

ВПЛИВ РОЗВИТКУ ВЛАСТИВОСТЕЙ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ НА УСПІШНІСТЬ НАВЧАННЯ

У даній статті з'ясовується вплив розвитку властивостей уваги на успішність навчання молодших школярів з розумовою відсталістю.

Ключові слова: розвиток, увага, успішність, молодші школярі з розумовою відсталістю

В даній статті вивчається вплив розвитку властивостей уваги на успішність навчання молодших школярів з розумовою відсталістю.

Ключевые слова: развитие, внимание, успешность обучения, младшие школьники с умственной отсталостью.

Оскільки, навчання є основним шляхом корекції недорозвитку психіки дітей з психофізичними вадами, досить актуальною є проблема підвищення ефективності навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема розумово відсталих дітей.

Учбова діяльність основною метою якої є засвоєння навчального матеріалу, займає провідне місце у молодшому шкільному віці. Ускладнення в засвоєнні якого учнями допоміжної школи нерідко призводять до зниження інтересу до навчання, тому необхідно в перші ж шкільні роки розбудити інтерес до навчальних занять, зацікавити, мобілізувати увагу учнів, активізувати пізнавальну діяльність.

Відомо, що ефективність засвоєння знань залежить від багатьох факторів: мотивації учнів, уміння організувати і контролювати власну діяльність, особливостей викладання того чи іншого предмету, але провідну роль у засвоєнні навчальних знань, умінь та навичок, особливо в молодшому шкільному віці, відіграє рівень розвитку психічних процесів – сприймання, уваги, пам'яті та мислення. Зокрема, увага молодших школярів характеризується мимовільним, нестійким та короткочасним характером.

Такі дослідники як А. Кликов, М.М. Лиля, С.О. Мілерян, Ю.П. Рождественский, В.І.Страхов та інші з'ясовуючи роль окремих властивостей уваги на процес навчання зазначають, що саме особливості розвитку властивостей уваги і її організованість являються факторами, що визначають успішність навчання, особливо в молодшому шкільному віці. Оскільки, увага займає провідне місце серед інших психічних процесів, розглядається як психофізіологічний стан, що характеризує динамічні особливості пізнавальних процесів та забезпечує організацію всієї психічної діяльності. Тобто, забезпечує організований і цілеспрямований відбір інформації, що поступає, вибірку і тривалу зосередженість психічної активності на об'єкті чи діяльності. А також направленість і вибіркковість пізнавальних процесів. Увагою визначається точність і деталізація сприймання, вибіркковість пам'яті, направленість і продуктивність мислення і уяви.

Таким чином, від уваги залежать якість і результати функціонування всієї пізнавальної системи.[1;3].

Оптимізація уваги школярів в навчальному процесі є однією з основних проблем навчання. Цим питанням займалися Б.Г. Ананьєв, С.О. Мілерян, І.В.Страхов та інші [1].

Велика заслуга у теоретичному вивченні уваги дітей належить М.Ф. Добриніну., Н.Ф. Рибалко., С.О. Мілерян, І.В. Страхову та іншим, які, вказували на регулюючу функцію уваги в психічній діяльності людини.

Роль окремих властивостей уваги в процесі навчання досліджували І.Л.Баскакова, В.О.Бодрова, Р.П.Лаптієва, М.М.Лиля, Ю.П.Рождественський та інші.

Дослідженням закономірностей та особливостей розвитку уваги у дітей з розумовою відсталістю займалися такі дослідники як: І.Л. Баскакова, С.В.Лієпін, Л.І.Переслені та інші, зокрема, ними було виявлено, що у даній категорії дітей спостерігаються суттєві відхилення у розвитку уваги та її властивостей. Зокрема, багато з них не можуть концентрувати свою увагу на чомусь, вони відволікаються, переключаючись на інші об'єкти [2; 5, 246-249 с.]

Виділяють мимовільну, довільну та післядовільну увагу. Мимовільна увага виникає в процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем без її свідомого наміру і без будь-яких вольових

зусиль з її боку [4; 6]. Її викликають подразники які мають такі властивості: новизну, раптовість дій, силу, контраст об'єкта з фоном тощо. А довільна увага – це увага, яку особистість свідомо викликає, спрямовує і регулює. За допомогою довільної уваги здійснюється регуляція активності, прогнозування, контроль і корекція дійсності. Вона розвивається у процесі виховання і самовиховання. Довільна увага виникає на основі мимовільної, але вона може перейти в мимовільну при зміні мотивації діяльності, зокрема при виникненні інтересу до неї.

М.Ф. Добринін виділяє ще післядовільну увагу, яка є цілеспрямованою, і не потребує вольових зусиль для свого підтримання. Її виникнення збільшує тривалість зосередження на діяльності, сприяє зменшенню втоми і підвищенню продуктивності праці [4; 6,361 – 371 с.].

Рівень розвитку уваги в учнів допоміжної школи досить низький. Розумово відсталі діти дивлячись на об'єкти чи їх зображення, не помічають при цьому притаманних їм важливих елементів. Першою причиною недостатності рівня розвитку уваги у розумово відсталих дітей є коливання психічної активності, що являється проявом летючих, короточасних фазових станів в корі головного мозку, тобто через швидку виснаженість психічної активності. Ця виснаженість спостерігається не тільки до кінця дня, вона може настати на першому уроці після деякого розумового напруження. Падіння і коливання тону психічної активності може бути у кожного школяра з ослабленою нервовою системою, однак у багатьох учнів допоміжної школи вони виникають постійно і дуже часто.

За даними Е.С. Мандрусової, церебрастенічні стани, що спостерігаються у дітей з розумовою відсталістю, призводить до значних труднощів засвоєння знань. Коливання уваги заважають їм засвоювати програму допоміжної школи.

В дослідженнях М.С. Певзнер на основі клінічних та патофізіологічних даних було показано, що ведучим порушенням вищої нервової діяльності у розумово відсталих дітей є патологічна інертність нервових процесів.

Дещо інший підхід щодо недоліків уваги запропонований П.Я. Гальперінім. Він не відкидає, що однією з причин слабкості уваги є неповноцінність нервових процесів. Разом з тим він розглядає увагу як навичку, що формується [2].

В учнів з порушеннями інтелекту порушена як мимовільна, так і довільна увага. Для них характерною є пасивна мимовільна увага, яка супроводжується надмірним відволіканням. В одних дітей даної категорії через 10-15 хвилин роботи спостерігається надмірна рухливість. Інші стають в'ялими і пасивними.

У навчальній діяльності значення уваги обумовлене не лише її видами, а й властивостями, які значною мірою визначають успішність засвоєння знань учнів під час уроку.

Отже, увага, як особлива форма психічної діяльності має складну структуру, створену взаємозв'язками своїх основних властивостей.

Властивості уваги діляться на первинні та вторинні. До первинних відносяться обсяг, стійкість, інтенсивність, концентрація, розподіл.

Обсяг уваги визначається кількістю об'єктів, які людина може одночасно охопити увагою за короткої проміжок часу. Обсяг уваги залежить від особливостей сприйнятих об'єктів і від того чи об'єднано їх у групи. Дослідження показують, що у розумово відсталих молодших школярів обсяг уваги обмежується 2-3 об'єктами, тоді як у нормі становить 5-7 одиниць.

Стійкість уваги – часова характеристика, що визначається тривалістю збереження цілеспрямованої уваги на певному об'єкті або виді діяльності. Показником стійкості є висока продуктивність діяльності людини протягом тривалого часу. Більшість розумово відсталих школярів можуть досить тривалий час виконувати інтенсивно нескладну одноманітну роботу, але при цьому допускають велику кількість помилок [5, 246-249 с.].

Інтенсивність уваги характеризується великими затратами нервової енергії при виконанні якогось виду діяльності. Під час будь-якої роботи моменти надто напруженої уваги передуються з моментами ослаблення уваги. Фізіологічно інтенсивність уваги обумовлена підвищеною ступеню процесів збудження в окремих частинах кори головного мозку при одночасному гальмуванні інших частин.

Концентрація уваги – це степінь зосередження. Зосередженою називається увага, що направлена на якийсь один об'єкт чи вид діяльності і не розповсюджується на інші. Саме зосередженість є необхідною умовою осмислення засвоєння інформації, що поступає в мозок, при цьому відображення її стає чітким і ясным.

Розподіл уваги – це здатність людини одночасно утримувати в центрі уваги визначену кількість об'єктів, тобто це одночасна увага до двох чи більше об'єктів чи видів діяльності. Він неможливий тоді, коли обидва види діяльності потребують зайнятості одних і тих самих аналізаторів або одночасно високого рівня свідомості. Розподіл є необхідною умовою для успішного виконання декількох видів діяльності, що потребують одночасного виконання різнорідних операцій. Розумово відсталі школярі, мають знижену здатність до розподілу, що має місце при одночасному виконанні двох або більше видів діяльності. Коли їм пропонується виконати якусь діяльність одночасно з

виконанням іншого завдання, то учні частіше не справляються з поставленою задачею. У процесі спеціального корекційного навчання у розумово відсталих дітей підвищується здатність до розподілу уваги, але при виконанні різних завдань знижується рівень її стійкості [2; 5, 246-249 с.].

До вторинних властивостей уваги відносяться переключення і коливання уваги.

Переключення уваги проявляється в довільному переміщенні людиною уваги з одного об'єкта або виду діяльності на інший. Залежно від ситуації воно може бути повним або частковим, легшим чи важчим. При потребі воно відбувається 3–4 рази за секунду. Увага переключається легше, коли існує зв'язок між попереднім і наступним видами діяльності, якщо наступний вид діяльності цікавіший за попередній, а також за умови, що попередній вид діяльності повністю завершено. За інших умов переключення уваги відбувається повільно і з певними труднощами. Ця властивість означає можливість швидко орієнтуватись в складних ситуаціях.

Молодші школярі з розумовою відсталістю мають значні труднощі переключення уваги з одного об'єкта на інший у зв'язку з паталогічною інертністю процесів збудження та гальмування. Значна кількість різних видів діяльності, які вчитель використовує на уроці, викликає стомлюваність учнів, наслідком якої є несвідоме переключення уваги з одного завдання на інше, тобто відбувається відволікання уваги від виконання основної роботи. Але молодші школярі успішніше виконують завдання, що потребують переключення уваги під час роботи не з абстрактним, а з більш конкретним матеріалом [5, 246-249 с.]

Колівання уваги виявляються в періодичній зміні об'єктів, на які вона звертається. Колівання уваги відрізняється від змін стійкості уваги, оскільки, зміни стійкості характеризуються періодичним підвищенням і зниженням інтенсивності уваги. Колівання ж можуть бути при самій зосередженій і стійкій увазі. Періодичність коливання можна прослідкувати при розгляді двійних зображень, періодична зміна об'єктів є прикладом коливання уваги.

У дослідженнях С.В. Лієпінь виявлені відмінності властивостей уваги у розумово відсталих дітей залежно від структури дефекту. Найменше відхилень обсягу, стійкості, розподілу та динаміки уваги є у дітей з неускладненою формою олігофренії. У дітей з переважанням процесів збудження спостерігається значне відставання за показниками якості, стійкості та розподілу уваги. Виявлено відносно швидкий темп роботи, який супроводжується великою кількістю помилок. Дітям даної категорії притаманний низький розподіл уваги. Діти з переважанням процесу гальмування мають найвищий показник стійкості уваги, більшість з них не здатні до розподілу уваги. Спостерігається значна динаміка розвитку за всіма показниками, але до третього класу її рівень, порівнюючи з даними інших категорій розумово відсталих дітей залишається найнижчим [2]

Отже, увага - форма психічної діяльності людини, що виявляється в спрямованості і зосередженості її свідомості на певних об'єктах, які мають постійне або ситуативне значення. Її характеризують як психічний стан, що виявляється в зосередженості на будь-чому. Цей стан визначає умови протікання будь-якого пізнавального процесу.

Знання структури уваги дають можливість керувати увагою учнів та сприяти її розвитку.

Кожна властивість уваги учнів на уроці має певне значення для успішного засвоєння знань, при цьому, ведуча властивість завжди пов'язана з іншими властивостями, а успішність у навчанні пов'язана з поєднанням великої кількості цих властивостей і вищим рівнем їх розвитку. Так, у працях Б.Г. Ананьєва, С.П. Бочарової, В. Вудвортса, В. Вундта, визначається вплив уваги на якість, сприйняття, швидкість, міцність та тривалість запам'ятовуваного матеріалу [1].

С.Л. Рубінштейном встановлена залежність між концентрацією і стійкістю уваги, де остання визначається діяльністю збереження концентрації. М.Ф. Добринін доводив, що стійкість уваги проявляється в діяльності навіть при зміні об'єкту. Людина не відволікається від діяльності, якщо вона продовжується [1].

О.Р. Лурія обсяг і стійкість уваги пов'язував з внутрішніми факторами діяльності, такими як потреби, інтереси, установки тощо. В свою чергу, З.І. Колмикова визначила дві особливості стійкості уваги, такі, як тривалість і ступінь зосередженості [1].

Отже, успішність в навчальній діяльності залежить від розвитку уваги, знання структури якої, дають можливість керувати нею, з одного боку, але, слід зазначити, що саме якості організації навчальної діяльності учнів є також, важливим умовою розвитку уваги. Дослідження свідчать, що активність уваги учнів на уроках обумовлена рядом факторів: змістом уроку, засобами і методами навчання, рівнем розвитку структурних компонентів уваги щодо вікових та індивідуальних особливостей учнів.

С.Л. Рубінштейн, Ф.М. Гоноволін, М.Ф. Добринін та інші у своїх працях розкривають залежність стійкості уваги від ступеня складності матеріалу, від ставлення до нього та попереднього ознайомлення з ним. Також важливу роль відіграють індивідуальні особливості та ступінь втоми [1].

Я.І. Грудньов, Є.М. Калінський та інші визначали психолого-педагогічні умови, що впливають на уважність школярів. Серед яких особливе значення відводиться інтересу учнів до матеріалу, який вони вивчають. На їх думку, збільшення інтересу до навчання обумовлюють підтримку стійкості уваги школярів [1;3].

М.Н. Шордакова доводить, що увага учнів розвивається в умовах достатньо щільного уроку, а саме:

- правильного темпу подачі матеріалу,
- різноманітності методів
- показу навчального матеріалу у всій багатобразності його якостей, властивостей в їх значимості для школярів [3].

Н.П. Дієва, І.В. Страхов та інші вивчали індивідуальні особливості уваги у молодших школярів. Н.П. Дієвою встановлено, що на особливості різних властивостей уваги учнів впливають такі фактори:

- загальний розумовий розвиток
- пізнавальна активність
- наявність інтересів
- самостійність
- організованість
- загальна дисциплінованість
- достатній розвиток волі
- чітке виконання розпорядку [1; 3].

І.В. Страховим розроблено класифікацію основних форм і проявів уваги учнів під час уроків, зокрема, він вважає розподіл уваги важливим показником широти зосередження, вміння співставляти декілька напрямленостей уваги в процесі сприйняття, мислення і діяльності. При цьому, найбільша легкість розподілу уваги досягається в процесі слухання учнями розповіді вчителя при одночасному виконанні нескладної роботи. Складнішим є розподіл уваги при виконанні двох видів розумової діяльності однакового ступеня складності [1].

Отже, розвиваючи різні властивості уваги, можна підвищити успішність. Труднощі проявляються в тому, що різні властивості уваги піддаються розвитку в неоднаковій степені. Наприклад, об'єм уваги є індивідуальний і найменш піддається впливу, в той час, як розподіл та стійкість можна і потрібно тренувати.

Слід зазначити, що у розумово відсталих дітей на рівні нервових процесів має місце слабкість замикаючої функції кори головного мозку, інертність нервових процесів, підвищена схильність до охоронного гальмування. Все це створює патогенну основу для зниження пізнавальної активності в цілому, та суттєвих відхилень у розвитку уваги, зокрема. Існує тісний взаємозв'язок між порушеннями пізнавальної діяльності розумово відсталих дітей з дефектами довільної та мимовільної уваги, що в свою чергу негативно позначається на навчальній діяльності. Адже, засвоєння учнями знань передбачає деяку сформованість довільної уваги, а в розумово відсталих учнів вона характеризується цілим рядом порушень: невеликим об'ємом (2-3 одиниці, тоді як у нормі 5-6 одиниць), слабкою стійкістю і переключуваністю, переважаючою мимовільністю. Так, розумово відсталим дітям притаманна недостатність уваги, особливо довільної. Для них характерно пасивна мимовільна увага, яка супроводжується надмірним відволіканням, учні слабо зосереджують свою увагу на об'єкті, мають знижену здатність до розподілу, виявляються значні труднощі переключення уваги з одного об'єкта на інший. В одних дітей даної категорії через 10-15 хвилин роботи спостерігається надмірна рухливість. Інші стають в'ялими і пасивними.

Виховання уваги у розумово відсталих школярів тісно пов'язано з формуванням особистості. Увага супроводжується формуванням таких особистісних якостей, як ціленаправленність, самостійність, дисциплінованість, наполегливість тощо. Притаманні учням з розумовою відсталістю порушення довільної уваги перешкоджають формуванню в них ціле направленості поведінки і діяльності, різко знижують їх працездатність.

Отже, підсумовуючи все вище сказане, слід зазначити те, що вчитель у своїй діяльності повинен враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку психічних процесів учнів, зокрема, уваги, сприяти її активізації та розвитку на уроках, адже, саме увага є одним із факторів успішності.

Список використаних джерел

1. Андріяшина Н.В. Властивості уваги як фактори засвоєння української мови учнями четвертих – п'ятих класів: Дис. канд. психол. Наук: 19.00.07 / К.: Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, 1999. – 189 с.
2. Лиепінь С.В. Особенности внимания умственно отсталых младших школьников: Дис. канд. психол. наук: 19.00.10 / М.: АПН НИИД, 1977. – 118 с.
3. Лиля Н.Н. Развитие свойств внимания в процессе обучения учащихся начальных классов: Дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / К.: КГПИ им. А.М. Горького, 1987. – 163 с.

4. Психология внимания / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 704 с.
5. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
6. Хрестоматія по вниманию / Под ред. А.Н. Леонтьева. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 305с.

In this article influence of development of attention that turns out on educational activity of pupils of elementary school mentally retarded is being revealed.

Keywords: development, attention, educational activity, mentally retarded pupils of elementary school.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376 – 053.4

М.І. Биченок

ЗМІСТОВНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ І (ЧИ) БАГАТОЧИСЕЛЬНИМИ ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У цій статті розглянуті основи формування навичок самообслуговування у дітей дошкільного віку з важкими і (чи) багаточисельними психофізичними порушеннями. Описані напрями, послідовність і умови формування навичок самообслуговування у дітей цієї категорії. Стаття визначає основні змістовні лінії програми "Самообслуговування" для дітей дошкільного віку що навчаються і виховуються в умові Центру коректувально-розвиваючого навчання і реабілітації. У ній представлені теоретичні і практичні матеріали, які узагальнені і систематизовані на основі сучасних даних, вони розкривають проблеми виховання і навчання дітей дошкільного віку з важкими і (чи) множинними психофізичними порушеннями. Матеріали цієї статті можуть бути корисні педагогам системи спеціальної освіти, а так само батькам виховуючих дітей з важкими і (чи) багаточисельними психофізичними порушеннями.

Ключові слова: самообслуговування, програма, вміння, навички, діти дошкільного віку з важкими і (чи) багато чисельними психофізичними порушеннями.

В данной статье рассмотрены основы формирования навыков самообслуживания у детей дошкольного возраста с тяжелыми и (или) множественными психофизическими нарушениями. Описаны направления, последовательность и условия формирования навыков самообслуживания у детей данной категории. Статья определяет основные содержательные линии программы «Самообслуживание» для детей дошкольного возраста обучающихся и воспитывающихся в условиях Центра коррекционно-развивающего обучения и реабилитации. В ней представлены теоретические и практические материалы, которые обобщены и систематизированы на основе современных данных, они раскрывают проблемы воспитания и обучения детей дошкольного возраста с тяжелыми и (или) множественными психофизическими нарушениями. Материалы данной статьи могут быть полезны педагогам системы специального образования, а так же родителям воспитывающих детей с тяжелыми и (или) множественными психофизическими нарушениями.

Ключевые слова: самообслуживание, программа, умения, навыки, дети дошкольного возраста с тяжелыми и (или) множественными психофизическими нарушениями.

Самообслуживание – вид бытового труда, включающий гигиенический уход за собой, уход за своей одеждой, вещами, жилищем и т.д. Обучение навыкам самообслуживания позволяет эффективно решать задачи расширения представлений детей о предметах окружающей действительности, сенсорного воспитания, развития речи, тонкой моторики и зрительно-моторной координации, формирования умений выполнять действия по подражанию и по словесной инструкции, ориентироваться на образец, соблюдать определенную последовательность действий [1].

Простейшие навыки индивидуального самообслуживания дети приобретают еще в раннем возрасте. Ребенок начинает ходить и произносить первые слова, в этот период начинаем постепенно вырабатывать у него умение самостоятельно одеваться, умываться, есть, убирать свои игрушки.